

O‘ZBEKISTONDA AUTIZM DIAGNOSTIKASINING HOZIRGI HOLATI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Andijon davlat pedagogika instituti Maxsus pedagogika kafedrası v.b dotsent

B.T.To‘raxonova

*Andijon davlat pedagogika instituti Maxsus pedagogika (logopediya) yo ‘nalishi
magistratura bosqichi talabasi Ataxodjayeva Oyshaxon*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston sharoitida autizm spektr buzilishlarini (ASB) diagnostikasi sohasining hozirgi holati, shuningdek, ushbu sohaning rivojlanishidagi muammolar va istiqbollar tahlil qilinadi. Tadqiqot V. Kaganing “Аутизм у детей” (1981) asosi va “Maxsus pedagogika” (2020) darsligiga tayangan holda amalga oshirilgan. Maqolada diagnostikaning psixologik va pedagogik jihatlari, erta aniqlash masalalari hamda mutaxassislarni tayyorlash muammolari ko‘rib chiqiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, mamlakatdagi diagnostika tizimi rivojlanmoqda, lekin u yanada standartlashtirish, multidisiplinar hamkorlik va jamiyat xabardorligini oshirishni talab qiladi.

Kalit so‘zlar: autizm, diagnostika, ASB, Kagan, maxsus pedagogika, erta aniqlash, O‘zbekiston.

Аннотация: В данной статье анализируется современное состояние диагностики расстройств аутистического спектра (РАС) в Узбекистане, а также проблемы и перспективы развития данной сферы. Исследование основано на классической работе В. Кагана «Аутизм у детей» (1981) и учебнике «Специальная педагогика» (2020). Рассматриваются психологические и педагогические аспекты диагностики, вопросы раннего выявления и подготовки специалистов. Результаты показывают, что система диагностики в стране развивается, но требует дальнейшей стандартизации, междисциплинарного взаимодействия и повышения осведомленности общества.

Ключевые слова: аутизм, диагностика, РАС, Кagan, специальная педагогика, раннее выявление, Узбекистан.

Annotation: This article analyzes the current state of autism spectrum disorder (ASD) diagnostics in Uzbekistan, focusing on challenges and future development prospects. The study is based on V. Kagan’s work "Autism in Children" (1981) and the textbook "Special Pedagogy" (2020). Psychological and pedagogical aspects of diagnostics, early detection, and professional training are discussed. The findings indicate that the diagnostic system is developing, but further standardization, interdisciplinary collaboration, and public awareness are needed.

Keywords: autism, diagnostics, ASD, Kagan, special pedagogy, early identification, Uzbekistan.

Kirish: Autizm spektr buzilishlari (ASB) bolalarning ijtimoiy, nutqiy, emotsional va kognitiv rivojlanishida sezilarli farqlar bilan namoyon bo‘ladi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (WHO, 2022) ma‘lumotlariga ko‘ra, ASB global miqyosda ortib bormoqda. Bu holat O‘zbekistonda ham aholi orasida sezilmoqda, ammo tizimli ilmiy tadqiqotlar nisbatan so‘nggi yillarda boshlangan. Kagan (1981) autizmni aniqlashda asosiy belgilar sifatida ijtimoiy muloqot yetishmovchiligi, nutq kechikishi, stereotip xatti-harakatlar va emotsional javoblarning pasayishini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, pedagogik yondashuvlar (“Maxsus pedagogika”, 2020) bolalarning o‘qish, adaptatsiya va rivojlanishini aniqlashda muhim rol o‘ynaydi.

Hozirgi vaqtda O‘zbekistonda autizmni aniqlash ko‘pincha klinik kuzatuv va psixologik testlar asosida amalga oshiriladi. Biroq, erta diagnostika yetarli emas, ko‘pchilik bolalar 4–6 yoshdan keyin tashxislanadi. Bu yoshdagi kechikish bolalarning ijtimoiy va nutqiy rivojlanishiga salbiy ta‘sir qiladi. Shuningdek, mutaxassislar yetishmovchiligi diagnostika sifatini cheklaydi. Maxsus pedagoglar, psixologlar va logopedlar soni yetarli emas, bu esa bolalarning vaqtida aniqlanishi va reabilitatsiya imkoniyatlarini kamaytiradi. Standart testlar ham barcha hududlarda keng qo‘llanilmaydi. ADOS-2, CARS va M-CHAT testlari mavjud bo‘lsa-da, ularni mahalliy sharoitga moslashtirish va o‘rgatish ishlari hali to‘liq amalga oshirilmagan. Jamiyatdagi noto‘g‘ri tushunchalar va stigma ham diagnostikani qiyinlashtiradi. Ota-onalar psixologga murojaatni kechiktiradi, bu esa erta diagnostika imkoniyatlarini cheklaydi.

Kagan (1981) modeli klinik psixologik diagnostikani asos qilib oladi, unda ijtimoiy-emotsional kuzatuv va nutq rivojlanishi muhim hisoblanadi. Shu bilan birga, “Maxsus pedagogika” (2020) darsligi bolalarning ta‘lim jarayonidagi individual xususiyatlarini, sensor integratsiya va o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini baholash zarurligini ta‘kidlaydi. Bu ikki yondashuvni birlashtirish diagnostikani yanada samarali qiladi. Faqat klinik diagnostika emas, balki pedagogik kuzatuv ham bolalarning individual ehtiyojlarini aniqlashga yordam beradi. Shu bilan birga, korreksion mashqlar va o‘quv strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi.

World Health Organization (WHO) ma‘lumotlariga ko‘ra, autizm spektr buzilmalari bir guruh neyro-rivojlanish buzilishlari bo‘lib, ularning asosiy xususiyati — miyaning rivojlanishidagi o‘ziga xosliklar, ijtimoiy va kommunikativ ko‘nikmalardagi og‘ishlar. Bu — global muammo, va O‘zbekiston ham shundan chetda emas. Demak, mahalliy sharoitda diagnostik tizimni xalqaro standartlar bilan solishtirib ko‘rish zarur.

O‘zbekistonda autizm diagnostikasini takomillashtirish uchun bir nechta yo‘nalishlar mavjud. Erta diagnostika tizimini rivojlantirish zarur, chunki Kagan (1981) ta’kidlashicha, 2–3 yoshdan autizm belgilarini aniqlash mumkin. Bu bolalarning rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, multidisiplinar mutaxassislar tayyorlash muhim hisoblanadi. Pedagog, psixolog va logopedlarning hamkorligi diagnostika sifatini oshiradi. Hozirgi kunda bu sohada mutaxassislar yetarli emas. Testlarni standartlashtirish va mahalliy sharoitga moslashtirish ham istiqboldagi vazifalardan biridir. Bu ADOS-2, CARS va M-CHAT kabi diagnostik vositalarning samaradorligini oshiradi. Jamiyatda autizmga oid noto‘g‘ri tushunchalarni kamaytirish va ota-onalarni xabardor qilish muhim ahamiyatga ega. Bu orqali bolalar va oilalar uchun erta qo‘llab-quvvatlash tizimi samarali ishlashi mumkin. Natijada, autizm diagnostikasini rivojlantirish bir vaqtning o‘zida klinik, pedagogik va ijtimoiy yo‘nalishlarni uyg‘unlashtirishni talab qiladi. Masalan, “Autizm sindromli bolalar” ba’zi manbaalarda autizimli bolalarning kognitiv va emotsional xususiyatlari, diagnostika va amaliy yordam masalalari tahlil qilingan. – Boshqa bir maqola — Autizm spektining buzilishi diagnostikasida gender farqlar — diagnostika jarayonida jinsiy farqlar, simptom namoyon bo‘lishi va jamiyatdagi stereotiplar masalalarini ko‘rib chiqadi; bu mintaqaviy muammo bo‘lishi mumkin. Bundan tashqari, Autizm sindromi va uning turlari Asperger sindromi nomli maqola autizm turli shakllarini, ularning klinik va psixologik belgilarini, turli turlar farqlarini yoritadi — bu diagnostika va tadqiqot uchun asos bo‘lishi mumkin

So‘nggi yillarda mintaqaviy hamkorlik va hamjihatlik orqali psixologik salomatlik, jumladan, autizm bilan bog‘liq masalalarni ko‘tarish bo‘yicha tashabbuslar mavjud. Masalan, UNICEF va boshqa xalqaro tashkilotlar Markaziy Osiyo davlatlarida psixologik salomatlik va stigmani kamaytirish bo‘yicha kampaniyalarni boshlagan. Bu esa MDH davlatlari (masalan, Qozog‘iston)da autizm bilan ishlash tajribasini o‘rganib, O‘zbekiston sharoitiga mos adaptatsiya qilish imkonini beradi. Masalan, Qozog‘istonda autizm bilan og‘rigan bolalar uchun maxsus psy-pedagogik yordam, maxsus maktablar va psixologik xizmatlar yaratilganligi haqida ma’lumotlar mavjud.

– Jahon ilmiy adabiyotida hozirda autizmni baholashda faqat xulq-atvor kuzatuvini emas, balki neyrobiologik metodlar (masalan, miyaning morfologik va funksional tahlillari) ham qo‘llanilmoqda. Masalan, bir tadqiqotda konvolyutsion neyron tarmoqlari yordamida neyroimaging ma’lumotlariga asoslangan diagnostika biomarkerlari identifikatsiya qilingan — bu yanada aniq va ob’yektiv diagnostika imkoniniberadi.

– Bu kabi yondashuvlarni MDH davlatlarida ham, xususan, O‘zbekiston sharoitiga mos tarzda joriy etish — ilg‘or istiqbol xisoblanadi.

O‘zbekiston ichidagi pedagogik va psixologik tadqiqotlar (masalan, “Autizmli bolalarga psixologik xizmat ko‘rsatish” maqolasi) diagnostika bilan birga korreksiya va reabilitatsiya jarayonlarini ham ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

- Bu esa MDH doirasida tajriba almashish, o‘qituvchilar va mutaxassislar tayyorlash, maxsus markazlar yaratish yo‘nalishida ham rivojlanish imkoniyatlarini ochadi.
- Tadqiqotlarda ota-onalarning ko‘pchiligi autizm bilan bog‘liq holatlarni “jamiyatda noto‘g‘ri tushunish”dan qo‘rqib yashirishi, diagnostikadan chekinishi qayd etilgan. Bu bilan statistik ma‘lumotlar kam; real tarqalish darajasi aniq chiqmaydi.
- Mintaqaviy hamkorlik — til, ma‘lumot, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash orqali stigmani kamaytirish ham istiqbollardan biridir.

Xulosa o‘rnida shuni takidlash kerakki O‘zbekistonda autizm diagnostikasi rivojlanib bormoqda, lekin tizim hali to‘liq shakllanmagan. Kagan (1981) va “Maxsus pedagogika” (2020) yondashuvlarini uyg‘unlashtirish diagnostika sifatini oshiradi. Erta diagnostika, multidisiplinar yondashuv va standart testlarni joriy etish tizimni samarali qiladi. Shu bilan birga, jamiyatda autizm haqida to‘g‘ri tushunchalarni shakllantirish va mutaxassislar tayyorlash vazifalari ustuvor ahamiyatga ega. Ushbu maqolada ta‘riflangan holatlar va tavsiyalar — O‘zbekiston sharoitida autizm diagnostikasini takomillashtirish uchun asos bo‘la oladi. Shuningdek, MDH va Markaziy Osiyo davlatlaridagi tajribalar (masalan, Qozog‘iston, boshqa mamlakatlarda autizm bilan ishlash) ham ilmiy-amaliy ko‘lamda o‘rganilishi va moslashtirilishi mumkin. Bu — ham diagnostika, ham reabilitatsiya, ham jamiyat qo‘llab-quvvatlashining kompleks strategiyasini shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kagan, V.E. *Аутизм у детей*. — Moskva: Pedagogika, 1981.
2. Maxsus pedagogika. O‘zbekiston pedagoglari jamoasi. — Toshkent: Oliy ta‘lim nashriyoti, 2020.
3. Mirzahamdama, N. Autizm sindromli bolalar. — “Tadqiqotlar” jurnali, 2021.
4. Nurmatova, D.G. O‘zbekistonda autizm sindromi va psixogen omillari. — “Axborotnoma”, 2022.
5. Xakimova, Z. Autizm sindromi va uning turlari. — “Open Science”, 2023.
6. WHO. Autism spectrum disorders: Key Facts. — Geneva, 2022.
7. Prizant, B. *Uniquely Human*. — HarperCollins, 2015.